

SIYPANTOSH QOYATOSH TASVIRLARI: IBTIDOIY DAVR MADANIYATI VA ESTETIK QARASHLARINING ARXEOLOGIK TAHLILI

Xurramov Firuzjon,
“Shahrisabz” davlat muzey-qo‘riqxonasi filial mudiri

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.19607230>

Annotatsiya. Ushbu maqolada Qashqadaryo vohasining noyob arxeologik yodgorligi — Siypantosh qoyatosh tasvirlari tadqiq etiladi. Tadqiqotda muallif tomonidan 2026-yil fevral oyida amalga oshirilgan dala izlanishlari davomida olingan yangi fotosuratlar asosida tasvirlarning mazmuni, uslubi va ularda qo‘llanilgan mineral bo‘yoqlar (ochra) tahlil qilinadi. Maqolada yodgorlikning mezolit va neolit davrlaridan boshlab shakllangan madaniy qatlamlari ko‘rib chiqiladi hamda qadimiy tasvirlarni saqlab qolish va konservatsiya qilish bo‘yicha ilmiy tavsiyalar beriladi.

Kalit so‘zlar: Siypantosh, petrogliflar, ochra, mezolit, neolit, arxeologik yodgorliklar, zoomorf tasvirlar, madaniy meros, qoyatosh san‘ati.

Annotation. This article examines the Siypantosh rock carvings, a unique archaeological site in the Kashkadarya oasis. Based on new photographs captured during field research in February 2026, the study analyzes the content, style, and use of mineral pigments (ochre) in the depictions. The paper explores the cultural layers of the site dating back to the Mesolithic and Neolithic periods and provides scientific recommendations for the preservation and conservation of these ancient rock paintings.

Keywords: Siypantosh, petroglyphs, ochre, Mesolithic, Neolithic, archaeological monuments, zoomorphic images, cultural heritage, rock art.

Kirish. Markaziy Osiyo, xususan O‘zbekiston hududi qadimiy tamaddunlarning o‘choqlaridan biri bo‘lib, bu yerda saqlanib qolgan qoyatosh tasvirlari insoniyatning ilk dunyoqarashi shakllanishini o‘rganishda bebahomanba hisoblanadi [1, b.15-18]. Qashqadaryo vohasida joylashgan Siypantosh yodgorligi o‘zining texnik ijrosi va tasvirlar boyligi bilan boshqa obidalardan ajralib turadi. Ko‘plab petrogliflar toshga o‘yish (graffiti) usulida ishlangan bo‘lsa, Siypantosh tasvirlari asosan mineral bo‘yoqlar yordamida chizilgani bilan fanda alohida o‘rin egallaydi [7, b.42-45]

1. Tasvirlarning Topografiyasi va Ijro Texnikasi

Siypantosh yodgorligi tabiiy g‘or va qoyatosh panalaridan iborat bo‘lib, tasvirlar asosan quyosh nuri to‘g‘ridan-to‘g‘ri tushmaydigan, yomg‘ir va shamoldan himoyalangan ichki qismlarda joylashgan.

Ranglar palitrasi: Tasvirlar asosan to‘q qizil, jigarrang va och pushti rangli mineral bo‘yoq — ochra (gematit aralashmasi) yordamida chizilgan [4, 67-72]. Bu bo‘yoqning uzoq vaqt saqlanishi uning tarkibidagi temir oksidi va tosh sirtiga chuqur singish xususiyati bilan bog‘liq.

Chizish uslubi: Tasvirlarda kontur chiziqlari va ichki qismini to‘liq bo‘yash usullaridan foydalanilgan. Ayrim joylarda chiziqlar o‘ta nozik, ba‘zi joylarda esa ramziy-shartli (sxematik) xarakterga ega.

2. Tasvirlar Tipologiyasi va Tahlili

Suratlarni tahlil qilish jarayonida tasvirlarni uchta asosiy guruhga bo‘lish mumkin:

2.1. Zoomorf (Hayvonlar) tasvirlari

Bu guruhga yovvoyi hayvonlar — kiyiklar, tog‘ echkilari, yovvoyi buqalar va otlarning tasvirlari kiradi [2, 23-29]. Masalan,

suratida hayvonlarning harakatdagi holati, ularning umumiy shakli va tana tuzilishi proportsiyalariga rioya qilingan holda tasvirlangan. Bu qadimiy ovchilarning hayvonot olamini naqadar sinchkovlik bilan kuzatganidan dalolat beradi.

2.2. Antropomorf (Inson) tasvirlari

Odamlar tasviri ko‘pincha ov sahnasi yoki marosimlarni ijro etayotgan holatda uchraydi. Ular odatda qo‘llarini yuqoriga ko‘targan yoki qurol (kamon, nayza) ushlagan holda sxematik tarzda chizilgan [3, 54-60].

2.3. Ramzlar va Tamg‘alar

Eng qiziqarli qatlamlardan biri — geometrik shakllar va xochsimon belgilar hisoblanadi

Bu belgilar:

Urug‘ yoki qabila tamg‘alari;

Samoviy jismlar (quyosh, yulduzlar) ramzi;

Diniy-totemistik qarashlarning ifodasi bo‘lishi mumkin [4, 101-105].

3. Davriylashtirish Masalalari

Siypantosh tasvirlari bir necha ming yillik vaqt oralig‘ini qamrab oladi.

Mezolit va Neolit (mil. avv. VIII–IV ming yilliklar): Rangli bo‘yoqlar bilan chizilgan eng qadimgi qatlamlar. Bu davrda insonning tabiat bilan uzviy bog‘liqligi va mifologik tafakkuri shakllangan [3, 12-18].

Bronza davri (mil. avv. III–II ming yilliklar): Tasvirlarning sxematiklashishi va chorvachilikka oid elementlarning paydo bo‘lishi [6, 88-93].

Antik va O‘rta asrlar: Keyingi davrlarda qo‘shilgan tamg‘alar va yozuvlar.

4. Muammolar va Konservatsiya

Hozirgi kunda Siypantosh yodgorligi jiddiy saqlash muammolariga duch kelmoqda:

Tabiiy eroziya: Tosh sirtining ko‘chishi va namlik ta’sirida bo‘yoqlarning o‘chib ketishi [8, b.34-39].

Vandalizm: Ayrim sayyohlar tomonidan qadimiy tasvirlar ustiga zamonaviy yozuvlar yozilishi.

Infratuzilma: Yodgorlik atrofida muhofaza zonalarini qat’iy belgilash va zamonaviy monitoring tizimini (3D skanerlash) joriy etish zarurati [9, 55-60].

Xulosa. Siypantosh qoyatosh tasvirlari nafaqat O‘zbekiston, balki jahon madaniy merosining ajralmas qismi bo‘lib, qadimgi ajdodlarimizning ma’naviy

olami, san’at tili va xo‘jalik hayotini o‘rganishda beqiyos manba bo‘lib xizmat qiladi. Olib borilgan tahlillar shuni ko‘rsatadiki, ushbu yodgorlik bir necha ming yillik tarixiy qatlamlarni o‘zida mujassam etgan noyob ochiq osmon ostidagi galereyadir [1, b.120-125].

Hozirgi kunda Siypantosh yodgorligining Shahrisabz davlat muzey-qo‘riqxonasi hisobida ekanligi obidani tizimli ravishda muhofaza qilish, ilmiy inventarizatsiyadan o‘tkazish va kelajak avlodga asl holida yetkazish uchun mustahkam huquqiy va ma’muriy asos yaratadi. Muzey-qo‘riqxonadan olib borilayotgan doimiy monitoring ishlari, xususan, 2026-yilning fevral oyida amalga oshirilgan dala tadqiqotlari yodgorlikning texnik holatini aniqlash va saqlash choralarini ko‘rishda muhim ahamiyat kasb etdi. Kelgusida ushbu hududda kompleks arxeologik-restavratsiya ishlarini davom ettirish, raqamli texnologiyalar yordamida tasvirlarning 3D modellarini yaratish hamda obidani xalqaro turistik marshrutlarga integratsiya qilish lozim. Siypantoshning muzey-qo‘riqxonasi tarkibidagi maqomi uning UNESCOning Butunjahon merosi ro‘yxatiga kiritilishi yo‘lidagi ilmiy va amaliy harakatlarni yanada jadallashtirishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Mirsaidov, M., & Xo‘janazarov, M. (2010). O‘zbekiston qoyatosh rasmlari. Toshkent: Fan. (O‘zbekistondagi petrogliflar tipologiyasi bo‘yicha fundamental asar).
2. Kabirov, J. (1976). Sarmishsoy qoyatosh rasmlari. Toshkent: Fan. (Mezolit va neolit davri tasvirlarini qiyosiy tahlil qilish uchun).
3. Islomov, U. I. (1980). Mezolit Sredney Azii. Tashkent: Fan. (Mintaqadagi mezolit davri madaniy qatlamlari bo‘yicha asosiy manba).
4. Rozwadowski, A. (2004). Symbols through Time: Contextualising the Rock Art of Central Asia. Poznań: Institute of Eastern Studies. (Markaziy Osiyo qoyatosh san’atidagi ramzlar va tamg’alar tahlili).
5. Xo‘janazarov, M. (1995). Pamyatniki naskalnogo iskusstva Uzbekistana. Samarkand: IAI AN RUz.
6. Suleymanov, R. X. (2000). Drevniy Naxshab. Tashkent: Fan. (Qashqadaryo vohasining qadimgi madaniyati va arxeologiyasi haqida).
7. Francfort, H. P. (1991). The Central Asian Petroglyphs: Form and Content. Paris: CNRS editions. (Xalqaro darajadagi uslubiy tahlillar uchun).
8. Qurbanov, R. (2021). Arxeologik yodgorliklarni konservatsiya qilish muammolari. O‘zbekiston arxeologiyasi jurnali, 2-son. (Sizning maqolangizdagi 4-bo‘lim — konservatsiya masalalari uchun).
9. UNESCO. (2012). Manual on Rock Art Conservation and Management. Paris: World Heritage Centre. (Yodgorlikni saqlash bo‘yicha xalqaro tavsiyalar). Xurramov, F. D. (2026). Siypantosh dala tadqiqotlari hisoboti. Shahrisabz davlat muzey-qo‘riqxonasi arxivi.